

क्रांतिसिंह नाना पाटील

- श्री. नाना रामचंद्र पाटील यांचा जन्म 3 ऑगस्ट 1900 रोजी ता वाळवा जि सांगली येथील बहे बोरगांव या गावी गोजराबाईचे पोटी झाला.
- कष्टकरी शेतकरी कुटूंबात ते मोठे झाले. त्यांच्या घराला सुसंस्कार, वारकरी संप्रदाय, शाकाहार कुस्ती अशा परंपराचा वारसा. गावात परिसरात शेतक-यांच्यात प्रतिष्ठा लाभलेली. नाना पाटलांना पाळण्यातच पंढरपूरची माळ घालण्यात आलेली. संत तुकारामांच्या गाडगे महाराजांच्या विद्रोही वारकरी परंपरेचे सखोल संस्कार बालपणीच नाना पाटलांचेवर झाले होते.
- त्या काळात बहुजन समाजात म. जोतिराव फुले यांच्या प्रभावातून शिक्षणाचे नवे वारे सुरु झाले होते. कोल्हापूरच्या शाहू महाराजांनी सुरु केलेल्या शिक्षण प्रसाराच्या कामाचे काही परिणाम परिसरात जाणवत होते. पण उत्पादक हितसंबंधांच्या रूपात बहुजन समाजाने अजूनही शिक्षण स्वीकारले नव्हते. त्या काळी शिक्षणाच्या सुविधाच उपलब्ध नव्हत्या. मुलांना शिकणे आवडत नव्हते. सातवीची परीक्षा देण्यासाठी शंभर किलोमीटर अंतरावर जिल्हयाच्या ठिकाणी जावे लागायचे. तरीही आजीच्या आग्रहातून आणि स्वतःच्या प्रयत्नातून सातवी पासपर्यंत शिक्षण त्यांनी पूर्ण केले. त्या काळात ग्रामीण शेतक-यांत ऐवढे शिक्षण म्हणजे फारच झाले असे मानले जायचे.
- नाना पाटील पहिली दोन वर्षे गावात शिकले. पुढची दोन वर्षे एका रामदासी बुवाबरोबर राहून दुंधोडी गावात त्यांनी शिक्षण घेतले. पुढे जुने खेड आणि बहे येथे पाहुण्यांच्या घरी राहून दररोज दहा किलो मीटर चालत जाऊन नाना पाटील यांनी भरपूर वाचन लेखन केले. त्यांचे हस्ताक्षर मोत्यासारखे सुंदर होते. नियमितपणे डायरी लिहिण्याचा त्यांना छंद होता. एखादे पुस्तक वाचले की त्याच्या मुददेसुद नोटस ते काढत. राजकीय, सामाजिक, आर्थिक आणि वारकरी संप्रदायाच्या संदर्भातली अनेक उपलब्ध पुस्तके त्यांनी शिस्तबद्धपणे अभ्यासली होती.
- वारकरी संप्रदायाचे संस्कारातून घडलेल्या नाना पाटील यांच्या वृत्तीला सहाजिकच अभ्यासू, चिंतनशील आणि संशोधकाला आवश्यक असणारी चिकित्सकता त्याला लाभली होती. तर्कशुद्ध, विज्ञाननिष्ठ विचार करणारे, गंभीर तत्वज्ञ तसेच शुद्ध चारित्र्य, समर्पणवृत्ती, कामाबाबत तळमळ, तरलस्पर्शी विचारपध्दती आणि ध्येयवाद, हे सारे अव्वल दर्जाच्या तत्वचिंतक बंडखोर क्रांतिकारकाचे त्याने जाणीवपूर्वक धडविलेले, जोपासलेले व्यक्तीमत्वाचे वैभव होते. क्रांतिसिंह हे काळाच्या ओघाने झालेले क्रांतिकारक नव्हते. तर त्यांनी विचारपूर्वक आपल्या कार्य परिसरात दीर्घकाळ व्रतस्थ राहून केलेल्या तपश्चर्येचे ते फळ होते.
- खादीचा साधा पांढरा शुभ्र लांबसडक नेहरु शर्ट, खादीची सैलपणे बांधलेली लुंगी, डोकीवर कधी गांधी टोपी, कधी कोल्हापूरी पैलवानी पध्दतीचा पटका हाच सततचा वेष राहिला.
- नाना पाटीलांची भाषा ही विनोदी शैलीची पण अस्सल गावरान गावठी होती. त्यांच्या भाषणांचा प्रभाव इतका व्यापक आणि खोल असायचा की ऐकणा-याच्या मनावर ठसून रहायचा. त्यांचे व्याख्यान ऐकणे हा एक सुखद अनुभव असायचा. नाना पाटील यांच्या शब्दांना मंत्राचे सामर्थ्य लाभायचे. यामुळेच काही मत्सरी लोक त्यांची सभा उधळून लावण्याचा किंवा त्यांच्याबद्दल काहीबाही बोलण्याचा अयशस्वी प्रयत्न करित असत.
- नानासाहेबांना राम मनोहर लोहिया साने गुरुजी, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, गाडगे महाराज, कॉ.एस.ए.डांगे, एस.के.लिमये, कर्मवीर दादासाहेब गायकवाड, आचार्य अत्रे, मास्टर विनायक यांचा स्नेह लाभला. ते प्रतिसरकारचे नेते होते. सर्व हुतात्म्यांनी आणि क्रांतिकारकांनी प्रतिसरकारचे प्रमुख प्रेरणादायी नेते म्हणून क्रांतिसिंह नाना पाटील यांना मान्यता दिली होती.
- बालपणापासून झुंजार, माणुसवेडे, जिज्ञासू व्यक्तीमत्वाचे नाना पाटील लोकांचे प्रश्न सोडविण्यासाठी सतत धडपड करित. मार्ग सूचला की, तो प्रश्न सोडविण्याची चळवळ सुरु करणे, माणसे पेटवणे, त्यांना कृतिशील बनविणे, प्रश्न मार्गी लागला की, तेथे न थांबता नव्या अवघड प्रश्नांकडे वळणे ही त्यांची कार्यपध्दती होती. मुंबईचा कामगार त्यांचा खरा जीवनसखा बनला होता.
- सन 1957 साली गरीब कष्टक-यांनी नाना पाटलांना खासदार बनविले. 1967 मध्ये बीड जिल्हयातील उसतोडणी मजूरांनी नाना पाटलांना पुन्हा लोकसभेत पाठविले.

- लहानपणी त्यांचेवर संत तुकारामांच्या विद्रोही विचारांचा प्रभाव पडला. पुढे सत्यशोधक चळवळीच्या आणि तत्वज्ञानाच्या प्रभावात येऊन नाना पाटील फुलेवादी बनले. स्वातंत्र्य काळातील अनेक घटनांचा प्रभाव नानावर झाला आणि शिक्षण संपवून सत्यशोधक चळवळीचा पूर्णवेळ कार्यकर्ता म्हणून ते काम करू लागले.
- आपल्या भाषणात अंधश्रद्धा निर्मूलन, साक्षरता, आरोग्य स्त्री शिक्षण, फुले पध्दतीची लग्ने , उत्पादकता काटकसर इ. विषयांवर भर देत असत.
- दि. 3 ऑगस्ट 1943 पासून नाना पाटलांनी सातारचे प्रतिसरकार सुरु केले. ते मे 1946 पर्यंत जिद्दीने चालविले.
- त्यांच्या जीवनात त्यांना अनेकदा जीवनमृत्यूचा खेळ पहावा लागला. त्यांची तब्येत खालावल्यावर त्यांनी कार्यकर्त्यांना बोलावून ‘‘फक्त नाथाजी लाड यांना मी मेलो तर सांगा, अन्य कोणालाही न कळता अत्यंविधी उरका ‘म्हणजे मी नाहिसा झालोय पळून गेलोय, इतरत्र चळवळ वाढवतोय, तुमच्या संपर्कात आहे असे देश स्वतंत्र होईपर्यंत सांगत रहा!’. मी मेलो असे कळले तर लढणारी पोरे धीर सोडतील’’ असे सांगितले होते .
- कष्टक-यांच्या चळवळीत अग्रेसर असणारे नाना पाटील स्वातंत्र्यानंतर दोन वर्षे शेतकरी कामगार पक्षात राहिले. काही काळ लाल निशाण पक्षात राहिले. 1953 साली ते भारतीय कम्युनिस्ट पक्षात दाखल झाले. संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ, चीनविरोधी युध्द, अखिल भारतीय किसान सभा, अखिल भारतीय शेतमजूर सभा, भूमिहिन शेतकरी चळवळ कामगार चळवळ, महारवतन मुक्ती चळवळ धरणग्रस्त चळवळ अशा कष्टक-यांच्या सर्व आघाडयांवर लढा देत राहिले.
- त्यांचा मृत्यू दिनांक 6 डिसेंबर, 1976 रोजी वाळवा, जि सांगली येथे झाला .
